

Geert Grote als vertaler van de „Twaelf dogheden” gehandhaafd

door

DR. ALB. AMPE, S.J.

De ontmoeting tussen Geert Grote en Jan van Ruusbroec te Groenendaal, waarvan de biografen op zo'n spaarzame wijze verhalen¹, heeft in de geschiedenis van onze Nederlandse vroomheid een symbolische betekenis, die evenwel niet gemakkelijk te omschrijven valt. De persoonlijke verhouding, waarin Grote tot Ruusbroec stond, heeft de stichter der *Devotio moderna* voor een goed deel vastgelegd in zijn brief *Ad Ruysbroec prepositum, et priorem in Viridi Valle et fratres ipsius Ruysbroec* uit het jaar 1381². Daaruit weten wij hoe Grote zich intens met Ruusbroec's geschriften inliet. Deze belangstelling uitte zich niet het minst door de vertaling van Ruusbroec's werk. Wat Grote precies vertaalde, is evenwel niet gemakkelijk vast te stellen en was aan discussie heen en weer onderhevig.

Dat Grote de *Brulocht* vertaalde, lijkt wel voor geen enkele twijfel vatbaar. Het explicit van hs. Berlijn, Germ. Q 1398 (= Cheltenham, Phill. Ms. 683), f. 74r luidt: *Explicit liber de ornatu spiritualis desponsationis venerabilis patris et domini Johannis Ruysbroec prioris viridis vallis ordinis canonicorum regularium, quem magister Gherhardus groet transtulit de teutonico in latinum*. Bij het getuigenis der hss. sluit het bericht der bio- en bibliografen aan.

Of Grote ook Ruusbroec's *Boec van VII trappen* zou vertaald hebben, is een voorwerp van blijvende discussie geweest tot in de laatste jaren. Terwijl Tiecke³ en Post⁴ een bevestigend antwoord gaven, heeft P. Reypens, vooral steunend op de aard van de éne vertaling, die men in alle bewaarde hss. terugvindt, aangetoond, dat deze vertaling geenszins aan Grote's stijl beantwoordt, maar wel aan die van Jordaens en daarom aan Willem Jordaens moet

1. Zie b.v. Dom Huyben, *Uit Ruusbroec's vriendenkring in Jan van Ruusbroec, Leven Werken*, Mechelen-Amsterdam, 1931, 134-140.

2. Zie *Gerardi Magni Epistolae*, ed. W. Mulders, Antwerpen, 1933, 107-109.

3. J. G. J. Tiecke, o.carm., *De werken van Geert Grootte*, Utrecht-Nijmegen, 1941, 172-173.

4. R. Post, *Heeft Geert Grootte een of twee boeken van Ruusbroec vertaald?* in *Studia Catholica*, 1950, 102-104.

toegeschreven worden⁵, zoals dit reeds gebeurde in Sayman van Wijck's *Necrologium* naar aanleiding van Jordaens' doodsbericht⁶. Aan deze bewijsvoering en dit besluit kan moeilijk getwijfeld worden⁷.

Aan het feit dat Grote ook het aan Ruusbroec toegeschreven werk van *XII Dogheden* zou vertaald hebben, is tot nog toe weinig aandacht geschonken. Tiecke geeft een bondige en zakelijke status quaestionis in 6 punten, om te besluiten: „dan lijkt het ons niet

5. L. Reypens, *Vertaalde Geert Grote Ruusbroec's „VII Trappen”?* in *OGE*, 1950, 401-408. Vgl. A. Ampe in *OGE*, 1966, 140-141.

6. Zie M. Dykmans, *Obituaire du monastère de Groenendael*, Brussel, 1940, 306.

7. Er blijft o.i. een twijfel mogelijk aangaande de interpretatie van Grote's uitspraak over Ruusbroec's *VII Trappen* uit de voornoemde brief. Daar lezen wij: *Eciam librum 'De Gradibus' teutonicum optarem non publicari, nisi quaedam in eo, precipue de ierarchiis Angelorum, essent reformata; que aliquantulum ad verba Patrum in latino cum timore reformavi (o.c., 109)*. Dit verklaart P. Reypens als volgt: „Ik heb dit (*nl. de verbeteringen*) op het afschrift der bestaande Latijnse vertaling gedaan, en de Dietse tekst moet zonder deze, dan vertaalde, verbeteringen liefst niet gepubliceerd worden. Grote heeft mogelijk wijze van uit Groenendael Jordaens' vertaling uitgeleend gekregen, en stuurt ze dan terug met zijn bemerkings er 'met schroom' bijgeschreven" (*a.c.*, 405). Indien, zoals P. Reypens voorstelt, Grote aan Jordaens' tekst wijzigingen zou aangebracht hebben, zou men de mogelijkheid moeten onder ogen nemen, dat hss. nog vóór Grote's ingrijpen met de ongewijzigde Jordaens-vertaling zouden verspreid zijn geworden. Aangezien men slechts één overlevering uit de hss. kent, pleit niets positief voor Reypens' hypothese. Anderzijds heeft men nog nooit in de éne (zg. door Grote geëmendeerde) vertaling afwijkingen tegen Ruusbroec's diets origineel gesignaleerd (al kan men wel altijd veronderstellen, dat men in Groenendael Grote's voorstellen niet aangenomen heeft; hoe dan ook, van Grote's aanmerkingen is ons niets bewaard gebleven).

Uitgaande van Grote's brief dringt deze interpretatie zich niet op. Grote verklaart te wensen dat Ruusbroec's werk, waarvan hij de Latijnse titel *De gradibus* aangeeft, maar waarvan hij de Dietse versie bedoelt (*teutonicum*), niet onder het volk zou verspreid worden (*non publicari*), zonder dat bepaalde wijzigingen aangebracht zouden worden. Welke wijzigingen hij zou verlangen, heeft hij in het Latijn (*in latino*) aangegeven. Het is hierbij niet duidelijk of hij die wijzigingen op een afzonderlijk blad noteerde dan wel in de rand van een dietse tekst aanbracht. De eenvoudigste oplossing schijnt misschien het tweede alternatief. Maar aangezien het hier ging om suggesties van tekstwijzigingen, die Grote aan de paters in Groenendael voorlegde, opdat zij deze in de te verspreiden kopieën der *VII Tr.* zouden aanbrengen, kan men redelijker wijs aannemen, dat hij zijn suggesties op een los blad samenbracht. In deze situatie ligt het nu verder voor de hand, dat zijn advies in het Latijn werd opgesteld, daar het toch een theologische consultatie betrof, waarin hij als theoloog werd geraadpleegd en nu zijn oordeel formuleert. Dat zijn aanmerkingen bij een dietse tekst aansluiten, blijkt voldoende uit de tegenstelling *teutonicum* (de taal waarin hij de verspreiding ongewenst achtte) en *in latino* (de taal, waarin hij zijn verbeteringen opstelde). Niets laat vermoeden, dat hij zijn standpunt inneemt uitgaande van een door Jordaens gestelde vertaling van Ruusbroec's werk, al is het mogelijk dat hij deze kende: hij brengt ze niet ter sprake, zodat het ons veiliger lijkt, ze in onze interpretatie van de brief niet te betrekken.

Onze vorige interpretatie van Grote's verklaring, welke met die van Post samenvalt, stelt ons uitsluitend voor Grote's stellingname tegenover de Dietse tekst van Ruusbroec's *VII Trappen*. Anderzijds kennen wij alleen de vertaling van Jordaens en niets laat ons toe de mogelijkheid van een vertaling door Grote als historisch bewezen te aanvaarden (zoals P. Reypens in een van zijn redeneringen aangeeft; *a.c.*, 402).

ongerechtvaardigd te zeggen, dat we in de vertaling der XII Dogheden – al dan niet een werk van Ruusbroec – geen werk van Geert Groote voor ons hebben”⁸. De kwestie van het auteurschap laten wij hier ter zijde, om alleen te onderzoeken wie het werk in het Latijn vertaalde.

1. Het is zo goed als zeker dat de Latijnse tekst der XII D. niet voorkwam in het (nu verloren) 3e deel van de Groenendaalse oorspronkelijke Ruusbroec-codex, waarvan Miraeus getuigt: „... opera, quae tribus tomis manuscripta vidimus non semel in Viridi Valle, ex quibus unus tomus est latine redditus, partim per Guilielmum Iordanum, eiusdem loci canonicum regularem, partim per Gerardum Magnum...” (*Fasti Belg. et Burg.*, 1622, 714). Onder deze Ruusbroec-vertalingen moeten we de Latijnse XII D. niet zoeken, om de eenvoudige reden, dat dit werk niet van Ruusbroec is en te Groenendaal officieel niet aan Ruusbroec werd toegekend, zoals uit Pomerius' lijst blijkt.

2. De *biografen*. In de biografie van Grote door Thomas van Kempen worden alleen de vertalingen van de *Brulocht* en van de *VII Trappen*, niet van de XII D., als werk van Grote vernoemd (zie Thomas a Kempis, *Opera omnia*, ed. Pohl, VII, 484). Evenzo bij Horn (zie ug. W. J. Kühler in *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, NS. 6, 1909, 370).

3. De *bibliografen*. Het getuigenis van Miraeus is belangrijk: *Idem Gerardus Johannis Rusbrochii Ornatum spiritualis desponsationis et librum de XII virtutibus aliaque eiusdem scripta ex Teutonico in Latinum transtulit: quae versiones in Viridi Valle et Namurci apud Cruciferos manuscripta leguntur* (*Bibliotheca Ecclesiastica*, Antwerpen, 1649, II, c. 444, p. 158; aangehaald bij Tiecke, *o.c.*, 40-41). Het *alia* (Rusbrochii) *scripta* lijkt hier wel onduidelijk⁹ en betreft misschien de „andere werken”, die door Jordaens vertaald werden en die hij in Groenendaal gezien heeft. Dat hij een vertaling der XII D. door Grote in Groenendaal zou gezien hebben, mag betwijfeld worden, omdat zijn verwijzing naar een hs. te Namen bepaaldelijk op deze Latijnse XII D. zal geslagen hebben, zoals blijkt uit de andere bibliografen, die telkens alleen naar Namen verwijzen. Aldus Possevinus: *In librum eiusdem Rusbrochii de duodecim virtutibus. Ms. ibidem* (nl. *Namurci apud Cruciferos*)¹⁰.

8. Zie *o.c.*, 177.

9. Dat Grote nog andere werken van Ruusbroec zou vertaald hebben, lijkt voornog onbewezen. Misschien mogen wij Miraeus' tekst verklaren in de zin, dat hij de vertaling van de twee voornoemde werken aan Grote toeschrijft, terwijl hij in de hss. nog andere vertalingen vond, die niet van Grote, maar van anderen, b.v. Jordaens, stammen, zonder dat hij dit onderscheid klaar uitdrukte.

10. Zie Tiecke, *o.c.*, 173.

4. Het getuigenis der hss. Naast het hs. der Kruisheren te Namen, dat verschillende bibliografen vermelden, maar dat thans niet meer te vinden is, moet men verwijzen naar hs. Brussel KB., 1610-28 (Van den Gheyn, 1486), waar tussen de aan Grote toegeschreven *Ornatus spiritualis desponsationis* en de eveneens aan Grote toegeschreven *De septem gradibus scale amoris* de vertaling der XII D. als volgt gerubriceerd wordt: *Liber magistri Gerardi magni Domni Johannis Ruysbroek de duodecim virtutibus* (f. 337v-364v).

Daartegenover staat dat de meeste hss. de vertaling anoniem opgeven¹¹. Zo lezen we in hs. Brussel KB., 14069-88 (Van den Gheyn, 2190)¹²: *Libellus hic subscriptus de quarumdam virtutum exercitijs olim editus est in vulgari lingua brabantie a venerabili viro domino Johanne de ruusbroec, primo priore monasterij vallis viridis, ordinis beati augustini, iuxta bruxellam in brabantia. Sed postea ut plures homines aliarum provinciarum et eciam alterius lingue possent legere et intelligere, atque ex eo in virtutibus proficere, per quemdam alium, cujus nomen sit in libro vite, ad honorem dei et edificationem animarum simplici et rudi stilo in latinum est translatus* (f. 64r).

Wij achten het niet onwaarschijnlijk, dat deze rubriek op Grote zelf zou teruggaan: het *per quemdam alium, cujus nomen sit in libro vite* lijkt wel een bewuste poging van wege de vertaler zelf, om uit nederigheid zijn naam verborgen te houden, veeleer dan een bekentenis van onwetendheid van latere kopiïsten omtrent de ware naam van de vertaler. De opmerking van Tiecke, dat die woorden „wel niet betrekking hebben op Geert Groote, wiens heilig leven en sterven bij de Karthuizers¹³ immers bekend was”, raakt o.i. de ware grond der zaak niet, omdat de kopiïst afgeschreven zal hebben wat hij in zijn legger vond¹⁴. Indien onze interpretatie juist is, zouden we uit de rubriek kunnen besluiten, dat Grote zijn vertaling maakte na de dood van Ruusbroec¹⁵, in de laatste jaren van zijn leven. De aldus verklaarde rubriek is bijge-

11. Een voorlopige lijst van dergelijke hss. vindt men bij W. De Vreese, *R.-hss.*, 665, n. 1, en bij Tiecke, *o.c.*, 175-6.

12. Zie beschrijving bij W. De Vreese, *R.-hss.*, 664-668.

13. De kartuizers van Herne, waar het hs. thuishoorde.

14. De opmerking gaat des te minder op, wanneer blijkt dat het hs. wel aan de kartuis van Herne behoorde, maar in hoofdzaak geschreven werd te Deventer door *Aegidius de Atrebatu, alias Huesse*, wonend in het Hieronymushuis (der Arme Fraterheren?), en dat f. 64r-101 met de XII-vertaling waarschijnlijk eveneens in Deventer werd vervaardigd (zie A. Ampe in een volgende studie).

15. Aangezien van Ruusbroec gezegd wordt dat hij *primus prior* van Groenendaal was. Of werd alleen de inleidende rubriek na Ruusbroec's dood opgesteld of bijgewerkt?

volg geen argument tegen de Grote-toeschrijving, maar zou de primitieve, door de vertaler zelf, i.c. Grote zelf, opgestelde, formulering ter zake weergeven. De karakterisering van zijn vertaal-methode *simplici rudi stilo* past beter onder de pen van de vertaler zelf en beantwoordt aan Grote's verklaring bij zijn Brulocht-vertaling¹⁶.

5. *Interne kritiek.* Waar hss., bio- en bibliografen ons in het onzekere laten, zien we als enige uitweg bij ons onderzoek een rechtstreekse beschouwing van het werk zelf. Wij kennen immers goed de vertaaltrant van Grote, die hij zelf aldus formuleert in het voorwoord van zijn vertaling van Ruusbroec's *Brulocht*: *Hic liber in teutonico ydiomate ab inicio compositus, postea in latinum, non interpretatione sensus ex sensu, nec sentencie ex sententia, sed verbi fere ex verbo, sine stili lepore translatus est. Nam et hoc transferenti fuit facile, et communitati seu ruditati legentium non inutile. Nec ausus fuit transferens stilo decus tribuere, ne in tantis rebus, suam experientiam excedentibus, exemplari quidquam addere vel detrahere videretur.*

Deze eigenheid contrasteert wel heel fel tegenover de vertaal-methode van Jordaens, die in zijn opdrachtbrief schrijft: *Librum transtulimus in latinum, seu potius sensum latinis vestivimus indumentis. Et ob hoc forsitan, peregrino vestitus habitu, aut mutatus, aut minus amabilis utriusque lingue sciolis habebitur; cum tamen, secundum vestrum Hieronimum, optimus interpretandi modus sit, ubi interpretantis linguae (si sic fieri valet) proprietates observatur. Vos vero fratres, habituum dissonantia non consternat, dummodo vobis eadem sensus resonet harmonia.*

Met deze vaststelling voor ogen, willen wij de vertaling der *XII D.* vergelijken met de Latijnse teksten van de *Brulocht*, die wij van Jordaens en van Grote bezitten. Deze vergelijking wordt vergemakkelijkt door dat de schrijver der *XII D.* enkele teksten uit Ruusbroec's *Brulocht* overnam, zodat wij kunnen nagaan, hoe parallelteksten uit de *Brulocht* en de *XII D.* vertaald worden enerzijds door Jordaens en Grote, anderzijds in de Latijnse tekst der *XII D.* (verder aangeduid als [*liber*] *De Virtutibus* [= *Virt.*]). Dit vijfvoudig vergelijkingsmateriaal brengen wij hierna typografisch in beeld voor de twee gevallen, waarbij wij in *XII D.* een ontlening aan de *Brulocht* vaststellen.

16. Tegen deze voorstelling moet men evenwel de Ruusbroec-toeschrijving der *XII D.* inbrengen: is het mogelijk dat deze reeds in die jaren (onder welke omstandigheden dan ook) haar beslag zou gekregen hebben of dat Grote werkelijk zou gemeend hebben daarin een werk van Ruusbroec te herkennen? Of is de vermelding van de auteursnaam een latere bijvoeging?

Eerste tekst : Over de ootmoed.

Jord. Et quia humilitatem pro virtutum iecimus fundamento, cathologum
 Grote *Et quia humilitatem nobis pro fundamento posuimus,*
 Brul. Nu verstaet, want wij oetmoedicheit hebben ghelegghet teenen fundamen-
 XII D. Want wi van doechden scriven willen, soe ist recht, dat wi an die
 Virt. *Quoniam de virtutibus scribere proponimus, congruum est ut ab illa*

Jord. seu potius genealogiam virtutum texere cupientes, ab humilitate primitus ex-
 Grote *ideo in primo de humilitate dicemus.*
 Brul. te, soe wille wij spreekken van oetmoede inden beghinne.
 XII D. doecht beghinnen, daer Cristus, onse ghetrouwe vrient, an began, ende
 Virt. *virtute incipiamus, unde incepit christus fidelis noster amator, eamque pro*

Jord. ordiamur.
 Grote
 Brul.
 XII D. legghense tenen fundament... Ende want wi op oetmoedicheiden beghin-
 Virt. *fundamento collocemus... Et quia ab humilitate volumus inchoare, necesse*

Jord.
 Grote
 Brul.
 XII D. nen willen, soe ist ons noet, dat wi weten wat oetmoedicheit is.
 Virt. *nobis est, ut quid sit humilitas cognoscamus.*

Jord. Est autem humilitas profunda cordis in conspectu divinae maiestatis incli-
 Grote *Humilitas est quidam bassus vel profundus animi affectus, id est quidam*
 Brul. Oetmoedicheit dat es nedermoedicheit ochte diepmoedicheit, dats een
 XII D. Oetmoedicheit is een nedermoedicheit of diepmoedicheit, dat is een
 Virt. *Humilitas est quidam bassus vel profundus animi affectus, idem(?) quidam*

Jord. natio.
 Grote *interior bassacio vel descensus sive quidam flexus deorsum vel inclinacio ip-*
 Brul. inwendlich nedernighen ochte nederbuyghen des herten ende des ghemoeds
 XII D. inwendich nederneighen of nederbughen des herten ende des ghemoeds
 Virt. *interior bassacio vel descensus sive quidam flexus deorsum vel inclinacio*

Jord. Hac(?) enim iustitia
 Grote *sus cordis et animi ante dei altam dignitatem. Hanc jubet et precipit*
 Brul. vore die hoghe weerdicheit gods. Dat heetet ende ghebiedet
 XII D. voer die hoghe weerdicheit Gods. Dit ghebiet ende hiet gherechticheit.
 Virt. *ipsius cordis et animi ante dei altam dignitatem. Hanc jubet et precipit*

Jord. iubente : mox cor amantis charitatis instinctu inclini-
 Grote *ustitia et amorosum cor, propter caritatem non potest*
 Brul. gherechticheit, ende overmits karitate en caens de minnende herte niet
 XII D. Ende overmids minne en cans die minnende herte niet
 Virt. *usticia et amorosum cor propter caritatem non potest hanc dimittere*

Jord. js humilibus et devotis adimplet. Animadvertens enim
 Grote *hanc humilitatem dimittere.* Nam quando
 Brul. ghelaten. Als
 XII D. laten... Als
 Virt. *humilitatem...* Cum enim

Jord. humilis Christi amator tam potentem, tam excelsum, tam per se divitem si-
 Grote *amans et humilis considerat quomodo sibi deus servivit tam humili-*
 Brul. *de oetmoedighe minnende mensche merket,*
 XII D. *die mensche dan ansien wil die groetheit Gods ende sijn cleinheit ende*
 Virt. *homo aspicere vult dei magnitudinem et suam parvitatem,*

Jord. bi, tam vili, tam exiguo, tam pauperi homunculo, tam fideliter et in-
 Grote *ter, tam amorese, < tam > fideliter, quamvis ipse deus sit tam altus*
 Brul. *dat hem god ghedient heeft soe oetmoedelijcke, soe minlijcke ende soe*
 XII D. *dat hem God dan soe ghetrouwe ghewest heeft, ende hi Hem so ontrouwe ;*
 Virt. *dei fidelitatem sibi exhibitam ac suam infidelitatem deo redditam*

Jord. tanta paupertate servisse,
 Grote *tam potens, tam nobilis, quamvis ipse homo sit tam pauper, et tam modicus,*
 Brul. *ghetrouwelijcke ; ende god dan soe machtich es ende soe hoeghe ende*
 XII D. *ende dat hi dan ansien wil mit reden wat God is, ende wat Hi hem*
 Virt. *, considerare eciam vult per rationem*

Jord. hinc tanta in eius corde reverentia, tantaque
 Grote *et tam bassus, tunc ex hoc in corde humili oritur multis(!) grandis*
 Brul. *soe edel, ende de mense soe arme ende soe cleyne es ende soe neder :*
 XII D. *ghedaen heeft, ende wat hi selve is ende wat hi teghen Hem misdaen*
 Virt. *quid sit deus et que sibi fecit bona, et quid ipsemet homo sit,*

Jord. nascitur divinae veneratio maiestatis, quantam nec verbis, nec indicijs
 Grote *reverentia ad deum et dignificatio, quia in omnibus operibus interioribus et*
 Brul. *hier af comt ende ontspringhet in dat oetmoedighe herte soe groete*
 XII D. *heeft, soe vint hi so menich schone redene, wil hijt nauwe*
 Virt. *que deo retribuit mala, tot tunc invenit pulcras rationes, si diligenter vult*

Jord. sufficit demonstrare, honorem namque ac reverentiam divine magnitudini
 Grote *et exterioribus deo honorem prebere est delectabilius opus et primum*
 Brul. *reverencie ende weerdicheit te gode ; want gode eere bieden met allen*
 XII D. *hem tonen, dat hi hem billix nederen ende oetmoedighen soude...*
 Virt. *advertere, sibi clare ostendentes quod se merito humiliare...*

17. Zie *Devoti et venerabilis patris Joannis Rusberi ... de ornatu spiritualium nuptiarum libri tres*, (Parijs), Henricus Stephani, 1512, f. 12r-v.

18. Volgens hs. Utrecht UB. 282 (afschrift P. Reypens).

- Jord.* exhibere extrinsecus quidem humilibus obsequijs, intrinsecus vero reverentibus inclinijs est primus actus et delectabilissimus humilitati, suavissimus charitati, ac decentissimus aequitati...¹⁹
- Grote* *humilitatis et saporosius caritati et congruencius iustitie...*²⁰
- Brul.* wercken van binnen ende van buyten, dat es dat ghelostichste werc ende dat eerste der oetmoedicheit, ende alre smakelijcst der karitaten, ende alre behoorlijcst der gherechticheit...¹⁹
- XII D.*²⁰
- Virt.* *debeat et bassare...*²¹

Tweede tekst : Over de gehoorzaamheid.

- Jord.* Mater vero humilitas primam filiam obedientiam gignit, neque enim
- Grote* *Ex humilitate ista nascitur obedientia, quia nullus*
- Brul.* Ute deser oetmoedicheit comt ghehoorsamheit, want niement en mach
- XII D.* Want ghehoersamheit is die eerste dochter der oetmoedicheit...
- Virt.* *Quoniam obediencia prima humilitatis est filia, conveniens est...*
- Jord.* quis vere et cordicitus obediens est preter humilem, nec nisi per
- Grote* *potest interne obediens fore nisi homo humilis.*
- Brul.* inwindich ghehoersam sijn dan die ootmoedighe mensce.
- XII D.*
- Virt.*
- Jord.* obedientiam humilitas vera probatur. Est autem obedientia submisce
- Grote* *Obedientia est unus bassus sub-*
- Brul.* Ghehoersamheit, dat es een
- XII D.* Ende ghehoersamheit is een
- Virt.* *Obedientia est quidam bassus*
- Jord.* flexibilitas voluntatis et ad omne bonum infatigabilis animi promptitudo ;
- Grote* *iectus et frangibilis animus, et una prompta voluntas*
- Brul.* neder onderdanch gheboetsaem ghemoede ende eene ghereede willicheit
- XII D.* nederdanich gheboetsam ghemoede ende een ghereetwillicheit tot allen
- Virt.* *subiectus et frangibilis animus et quaedam prompta voluntas*
- Jord.* Obedientia quidem suo ordini inserit universa ;
- Grote* *ad omne bonum.* *Obedientia facit hominem subiectum preceptis*
- Brul.* tot allen goeden dinghen. Ghehoersamheit maect den mensche onder-
- XII D.* goeden dinghen. Ghehoersamheit maect den mensche onder-
- Virt.* *ad omne bonum.* *Obedientia facit hominem subiectum preceptis*

19. Ruusbroec, *Brulocht*, ug. Ruusbroecgenootschap, 1932¹, I, 122. 32-123.16.

20. Volgens de uitgave opgenomen in Jan van Ruusbroec, *Werken*, ug. *Ruusbroecgenootschap*, 1932¹, IV, 227, 5-7 ; 228, 7-25.

21. Naar het hs. Vaalbeek, Minderbroedersklooster A/31, f. 254r-v.

Jord. ipsa enim carnem spiritui et spiritum suo subigit creatori, quatinus deo spiri-
Grote prohibitionibus et voluntati dei, et ipsa facit sensus et bestiales vires sub-
Brul. danich den gheboden ende den verboden ende den wille gods. Ende
XII D. danich den gheboden ende verboden, ende den wille gods. Ende si
Virt. et prohibicionibus ac dei voluntati. Ipsaque

Jord. tum et spiritu sensualitatem gubernante, hostia vivens, sancta deo placens,
Grote iectas supreme rationi, sic quod homo congrue et racionabiliter vivit;
Brul. si maect de zinne ende de velijcke crachte onderdanich der overster
XII D. maect die sinne ende die velike cracht onderdanich der overster reden
Virt. facit sensus et bestiales vires supreme rationi subiectas,

Jord. et rationabile obsequium offeratur, nec modo dei mandatis et divinae
Grote redenen, also dat de mensce tamelijc ende redelijc levet.
Brul. also dat die mensche tamelic ende redelic leeft.
XII D. also dat die mensche tamelic ende redelic leeft.
Virt. sic quod homo congrue et racionabiliter vivit,

Jord. subdit hominem voluntati, verumetiam ecclesiasticis subicit sacramentis,
Grote facit hominem quoque subiectum et obedien-
Brul. Ende si maect den mensche onderdanich ende
XII D. Ende si maect den mensche onderdanich ende
Virt. facitque hominem subiectum et obedientem

Jord. praeceptis, iussionibus, consilijs, dogmatibus, scripturis et moribus universis.
Grote tem sancte ecclesie, sacramentis, prelati et eorum bonis doctrinis, preceptis
Brul. ghehoorsam der heyligher kercken, ende den sacramenten, ende den prelaten
XII D. ghehoorsam der heiligher kerken, ende den sacramenten, ende den prelaten,
Virt. sancte ecclesie, sacramentis, prelati, et eorum bonis

Jord. et consilijs eorum et omnibus bonis consuetudinibus in sancta ecclesia
Grote ende harer leeren ende haren gheboden ende haren raden, ende alle der
Brul. ende hoerre leeren ende hore gheboden, ende hoerre raden, ende alle der
XII D. doctrine, preceptis et consilijs eorum et omnibus bonis consuetu-
Virt. doctrine, preceptis et consilijs eorum et omnibus bonis consuetu-

Jord. Subiectumque facit hominem omni
Grote consuetis. Ipsa facit hominem
Brul. goeder ghewoenten, diere men pleghet inder heiligher kerstenheit. Si maect
XII D. goeder ghewoenten, die men pleecht inder heiligher kerstenheit. Si maect
Virt. dinibus in sancta ecclesia consuetis. Ipsa facit

Jord. humanae creaturae propter deum, et in dandis consilijs, auxilijs, et ob-
Grote paratum et frangibilem seu flexibilem subtus omnem hominem in consilijs
Brul. den mensche oec ghereet ende gheboecsæm onder alle menschen in rade
XII D. den mensche oec ghereet ende gheboechsam onder alle menschen in rade,
Virt. hominem paratum et frangibilem seu flexibilem subtus hominem in con-

Jord. sequijs tam corporalibus quam spiritualibus promptum facit ac hilarem,
Grote in factis, in servicio corporali vel spirituali secundum indigentiam
Brul. in dade, in dienste, lijflijcke ende gheestelijck, na dats yghelijc behoeft
XII D. in dade, in dienste, lijflic ende gheestelic, na dats een yghelic behoeft
Virt. silijs, in factis, in servicio corporali vel spirituali secundum cuiuslibet

Jord. prout salva discretionis regula unicuique noverit oportunum
Grote cuiuslibet et secundum discrecionem...
Brul. ende na besceenheit...
XII D. ende na bescheidenheit...
Virt. indigenciam et discrecionem.

Jord. ...ipsa praelatis reverentiam et auctoritatem, subiectis condescentiam et
Grote ...Ipsa facit pacem in congregacione, scilicet secundum quod ad prelatum
Brul. ...Si maect vrede in sameninghen : esse inden prelaet, also alst hem toebe-
XII D. Ende si maect vrede in versameninghe. Want niemant en mach ghewaelic
Virt. Facitque pacem in conventibus et congregacionibus. Nemo enim potest vera-

Jord. benignitatem exhiberi procurat, et pace continua foederat universos ;
Grote pertinet in ipso prelato fuerit trahit sub eo eos qui sibi debent esse
Brul. hoort, si trect die gheene, die onder hem sijn ;
XII D. vredsam wesen dan die ghewarighe ghehoersam mensche.
Virt. citer esse pacatus, nisi verus obediens.

Jord. ipsa amatorem suum inferioribus reddit imitabilem, aequalibus consocia-
Grote subiecti. Ipsa tenet pacem et exercitium inter pares, qui eam tenent, a
Brul. si hout de vrede ende effenheit met den gheenen, dien si ghe-
XII D.
Virt.

Jord. bilem, superioribus amabilem, deo acceptabilem, et ab eo exaltabilem, aeter-
Grote superioribus suis et preceptoribus diligetur, a deo cum donis suis perpe-
Brul. lijck sijn ; ende diese hout, hi wert ghemint vanden gheenen, die ghebieden
XII D. Ende oec wert hi ghemint van alle den ghenen, daer hi bi wandelt.
Virt. Etiam verus obediens diligitur ab omnibus inter quos conversatur.

Jord. naeque gratiae donis ditabilem.²²
Grote tuis sublimabitur et dilatabitur.²³
Brul. ende boven sijn ; ende hi wert ghehoghet ende gherijct van gode met sinen
 gaven, die eeuwich sijn.²⁴
*XII D.*²⁵
*Virt.*²⁶

22. Zie *Devoti et venerabilis patris Joannis Rusberi ... de ornatu spiritulium nuptiarum libri tres*, Parijs, Henricus Stephani, 1512, f. 13r ? N.B. De laatste zin werd naar het hs. verbeterd.

23. Volgens hs. Utrecht UB. 282 (afschrift P. Reypens).

24. Ruusbroec, *Brulocht*, ug. *Ruusbroecgenootschap*, 1932¹ ; I, 124, 5-29.

25. Volgens de uitgave opgenomen in Jan van Ruusbroec, *Werken*, ug. *Ruusbroecgenootschap*, 1932¹ ; IV, 247, 29-248. 21.

26. Naar het hs. Vaalbeek, Minderbroedersklooster, A/31, f. 266v.

Een nadere vergelijking van onze twee reeksen parallelteksten is wel leerzaam. 1. Het is duidelijk dat de auteur der *XII D.* een handig gebruik maakte van enkele teksten uit Ruusbroec ter inleiding van zijn uiteenzettingen over ootmoed en gehoorzaamheid. 2. Als we de twee vertalingen van Ruusbroec's *Brulocht* onderling vergelijken, loopt het verschil onmiddellijk in het oog: waar Grote Ruusbroec's tekst woord voor woord met pijnlijke nauwkeurigheid als 't ware in Latijnse transcriptie overbrengt, zien wij hoe Jordaens de oorspronkelijke tekst herdenkt, herschikt en, zoals zijn eigen beeldspraak luidt, in een gestyliseerde taal en zinsbouw „om-kleedt”. 3. Als wij de taal en de stijl van *De Virtutibus* met de *Brulocht*-vertalingen van Jordaens en Grote vergelijken, zien wij onbetwistbaar klaar, hoe zij opvallend van Jordaens' ietwat gekunstelde en min of meer omschakelende versie verschilt, en hoe zij nauw met de transcriptie van Grote samenvalt, ja zo goed als woordelijk deze overneemt en slechts er van afwijkt, wanneer de auteur der *XII D.* wijzigingen aan de oorspronkelijke tekst van de *Brulocht* aanbrengt.

Het besluit ligt dan ook voor de hand: Grote, die de éne vertaling van de *Brulocht* gaf, heeft ook de *XII D.* verlatijnt – en wel naar de zelfde vertaalmethode: *interpretatione verbi ex verbo*, of, zoals de rubriek van *De Virtutibus* noteert: *simplici et rudi stilo*.

Van uit deze vaststelling op grond van interne kritiek moeten wij proberen de extrinsieke gegevens uit de traditie te beoordelen en te verklaren. Wanneer we zien hoe de biografen spreken van Grote's vertaling van twee „Ruusbroec”-werken, moeten wij beseffen, dat naast de *Brulocht* niet de *VII Trappen* door hem vertaald werden, maar de *XII D.*, dat evenwel niet van Ruusbroec is. De vergissing der biografen, die op het getuigenis van hss. zal teruggaan, gebeurde slechts in latere jaren, wanneer de verkeerde toeschrijving der *XII D.* aan Ruusbroec reeds verspreid en aangenomen was²⁷, en is waarschijnlijk verklaarbaar van uit een handschriftelijke situatie, zoals wij die in hs. Brussel KB. 1610-18²⁸ vinden. Daar zien we hoe *De ornatu spiritualis desponsationis*, *De duodecim virtutibus* en *De septem gradibus* na elkaar zijn opgenomen en hoe bij alle drie Ruusbroec als auteur en Grote als vertaler worden vernoemd. Terwijl de Ruusbroec-toeschrijving van

27. Zie hierboven p. 9 en n. 16.

28. Zie hierboven p. 8. Een beschrijving van het hs. vindt men bij L. Verschueren, o.f.m., in *Historisch Tijdschrift*, 1935, 392-5. NB. Het is ook mogelijk, dat de vergissing gewoon ontstaan is uit de verwarring, bij het lezen en schrijven, van de titels der 2 werken: *De .VII. gradibus* / *De .XII. virtutibus*, waarin meerdere gemeenschappelijke elementen voorkomen, die de aanleiding daartoe konden zijn, niet het minst, indien men rekening houdt met de afkortingen.

de *XII D.* uit vroegere, nog niet opgehelderde omstandigheden moet verklaard worden, kan men vermoeden, hoe een kopiïst de vertaling der *VII Trappen* aan Grote toeschreef, doordat hij zich door de Grote-toeschrijving van de twee voorafgaande vertalingen liet misleiden. Hiervan uitgaande kan men zich voorstellen, hoe een hs. met de constellatie der 3 Ruusbroec-Grote-werken 1/2/3 aanleiding kon zijn tot een tekstgroepering van Ruusbroec-Grote-werken 1/3 of tot een biografische notitie over Ruusbroec-Grote-werken 1/3, zoals wij deze bij Thomas van Kempen en Horn vinden. Op een gelijkaardige manier kunnen wij ons indenken, hoe enerzijds de toeschrijving van de vertaling der *XII D.* aan Grote verdween en hoe anderzijds de toeschrijving van de vertaling der *VII Tr.* aan Jordaens onttrokken werd en Grote te beurt viel. Deze verwisseling lijkt het spel der omstandigheden en der vergissingen te zijn.

Indien onze vorige besluiten juist zijn, brengen zij niet alleen licht in de rij verwarringen der toeschrijvingen, maar geven meteen een nieuw inzicht in de persoonlijkheid van Geert Grote: de stichter der *Devotio moderna* was niet slechts vertrouwd met het werk van Ruusbroec, dat hij las en gedeeltelijk vertaalde, maar ook met de *XII Dogheden*, waarin, naast de invloed van Ruusbroec, in hoofdzaak Eckhart ongenoemd zich liet gelden. Zo moet men zich gaan afvragen, hoe Grote deze eckhartse spiritualiteit in zich opgenomen en aan zijn stichting meegedeeld heeft²⁹. Maar dit valt buiten het bestek van deze studie. Het weze ons genoeg aangetoond te hebben, hoe hij terecht als de vertaler van dat werk moet gehandhaafd worden.

29. Van hier uit moeten de beschouwingen van M. A. Lücker, *Meister Eckhart und die Devotio Moderna*, Leiden, 1950, herzien worden. Zij steunt op de zienswijze van P. Van Mierlo aangaande Godeverd van Wefeles als auteur der *XII D.* Zij onderzocht de Grote-toeschrijving der vertaling niet nader en bedacht een andere rol voor Grote in de bemiddeling van Eckhart's *Reden der Unterscheidung* (zie vooral o.c., 73-77).